

УДК 02-028.27:027.7.021(477.54-25)

ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ ПРАКТИЦІ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗИНА

Олена БАБІЧЕВА

*Центральна наукова бібліотека
Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна,
м. Свободи, 4, м. Харків, 61077, Україна, тел. (057) 707-56-58,
ел. пошта: Babicheva@library.univer.kharkov.ua*

У статті коротко висвітлено функціонування автоматизованої системи обслуговування читачів, електронного каталогу, електронної бібліотеки та Інтернет-ресурсів у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В. Каразіна.

Ключові слова: Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Каразіна, інформаційні технології, автоматизація, обслуговування користувачів, відкритий доступ.

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, заснована 1804 р. одночасно з університетом, є однією з найстаріших та найкрупніших бібліотек України. Це перша освітянська бібліотека в місті Харкові.

Фонд бібліотеки – унікальне зібрання книг і періодичних видань, що включає рукописи, рідкісні видання, у тому числі інкунабули, палеотипи, майже 1 млн періодичних видань, зібраних з моменту заснування університету. Сьогодні фонд ЦНБ складає понад 3 млн 300 тис. документів. Для користувачів працюють: п'ять абонементів, 11 читальних залів, два спеціалізовані зали каталогів (традиційний та електронний), служба міжбібліотечного абонементу, зал інформаційного сервісу, Центр Інтернет-технологій, інформаційний Центр “Вікно в Америку”. Щорічно бібліотека обслуговує понад 50 000 користувачів, яким видає більш ніж 1 млн примірників. Електронний каталог містить 700 тис. записів.

Метою бібліотеки є розвиток інноваційних методів роботи, створення нової інфраструктури інформаційного обслуговування, максимально комфортного бібліотечного середовища, надання доступу до інформації широкій аудиторії користувачів, збереження та розкриття унікальних фондів.

Інформатизація всіх сфер суспільної діяльності, розвиток технологій визначили наступні особливості обслуговування: комплексний характер обслуговування, надання широкого спектру послуг з використанням інформаційних технологій; забезпечення вільного доступу до інформації для всіх категорій користувачів; орієнтація на оперативність при забезпеченні надійності та повноти надання інформації; використання в обслуговуванні електронних ресурсів; обслуговування віддалених користувачів; забезпечення користувачів знаннями та вмінням самостійно працювати з інформацією, що є для сучасної людини необхідним.

З 1998 р. у ЦНБ впроваджена автоматизована система обслуговування із застосуванням технології штрихового кодування. Створено відділ реєстрації користувачів

та комп'ютерного дизайну. Відділ самостійно виготовляє для кожного користувача штрихкодovu пластикову реєстраційну картку, створює електронний формуляр, який є єдиним для усіх пунктів обслуговування у бібліотеці. Електронний формуляр містить інформацію про користувача, про пункти його обслуговування, про всі поточні видачі, терміни повернення документів, автоматично здійснюється контроль за дотриманням термінів повернення. Організовано автоматизоване робоче місце адміністратора бібліотеки з доступом до електронного формуляру, що дозволило проводити роботу з попередження читацької заборгованості більш оперативнo та ефективно.

Сьогодні інноваційні форми роботи стали для ЦНБ пріоритетними. Зростаюча мобільність користувачів, зміна їх рівня грамотності, їх запитів та очікувань обумовлює появу все нових бібліотечних послуг та робить електронне середовище основним знаряддям сучасної бібліотеки.

Електронний каталог у ЦНБ ведеться з 1991 р. та цілодобово доступний користувачам через Інтернет. На сьогодні електронний каталог містить понад 700 тис. записів. Доступ до електронного каталогу надається через веб-сайт ЦНБ, який є одним із найефективніших та зручних способів доведення до користувачів інформації про можливості та послуги бібліотеки, важливим засобом формування її іміджу. Щодня сайт ЦНБ відвідують від 1500 до 3000 користувачів.

Для зручності користувачів у 2004 р. запроваджено електронне замовлення документів. Тепер за допомогою Інтернету користувачі у будь-який час і з будь-якого комп'ютера можуть не тільки переглянути електронний каталог бібліотеки, підібрати необхідні документи, а й замовити їх у читальний зал чи на абонемент. Це дуже важливо для студентів та викладачів тих факультетів, які територіально віддалені від бібліотеки, а також для студентів заочної форми навчання. Перевагами електронного замовлення є постійна доступність, зручність у користуванні, максимум інформації про документи та їх місцезнаходження в бібліотеці, швидкість пошуку та оформлення замовлення, гарантія отримання замовлених документів. Важливо, що на етапі оформлення замовлення система проводить контроль терміну повернення виданих раніше документів. Якщо є заборгованість перед бібліотекою, замовлення не може бути оформлене до повного розрахунку з бібліотекою. Це зобов'язує користувачів постійно контролювати терміни повернення документів. Для цього у ЦНБ реалізована можливість перегляду власного електронного формуляру через Інтернет з цілодобовим доступом. Користувачі самостійно контролюють видачу документів у своєму електронному формулярі, термін повернення їх до бібліотеки або продовження терміну користування.

Для використання читачами електронного замовлення у ЦНБ організовано робочі місця в залі електронного каталогу та у кожному з пунктів обслуговування (у читальних залах, на абонементі наукової та художньої літератури, у залі традиційних каталогів).

Для отримання статистичних даних про звернення та використання ЕК створено програму-лічильник для сайту, яка дозволяє отримати інформацію про відвідування його сторінок, у тому числі електронного замовлення у повному обсязі, з графіками і таблицями. Програма дозволяє визначати кількість відвідувань, прослідкувати географію користувачів за певний проміжок часу.

Для самостійного навчання користуванню електронним каталогом та електронним замовленням у 2007 р. розроблено навчальний курс "З чого почати". Курс розміщено на сторінці "Електронний каталог", він є складовою частиною електронної версії занять з "Основ бібліотечно-бібліографічної та інформаційної грамотності" для вірту-

ального навчання. До електронної версії занять входять також модулі: “Пошук у традиційних каталогах” та “Правила опису джерел та складання бібліографічних списків літератури”. Створення навчальних курсів мало за мету навчити користувачів швидко та ефективно орієнтуватись в електронних ресурсах ЦНБ; самостійно працювати з цими ресурсами; правильно та грамотно їх використовувати; складати бібліографічні списки до наукових робіт згідно з існуючими вимогами. Особливістю електронних навчальних курсів є те, що модулі розташовано окремими текстами з наочними матеріалами; користувач має можливість неодноразово звертатись до курсів у зручному для нього темпі; ілюстровано прикладами; при необхідності курси швидко корегуються, додаються нові; курси викладено двома мовами – українською та російською.

У 2007 р. у ЦНБ організовано довідково-бібліографічну службу “Віртуальний бібліограф”. Ця служба створена для обслуговування віддалених користувачів ЦНБ за допомогою Інтернету. Виконуються тематичні, фактографічні та адресні довідки на базі традиційних та електронних ресурсів бібліотеки, а також здійснюється пошук інформації у мережі Інтернет. Це новий і перспективний напрямок діяльності з довідково-бібліографічного обслуговування. Особливістю цієї розробки є те, що база даних архіву довідок структурована за науками, розроблено окремі входи для користувача та бібліографа, працює система ідентифікації користувачів через базу даних LIBER, у якій створено електронні формуляри. Важливо, що архів виконаних довідок доступний через Інтернет для всіх локальних користувачів.

Програма, яку виконує бібліотека, була б не повною, якби не було зворотного зв'язку з користувачами, який допомагає нам, бібліотекарям, бачити бібліотеку очима користувачів, проблеми з якими вони стикаються, їх побажання і вдячність, яку вони виказують на сторінках “Бібліотечного форуму”. Ця служба персональних контактів бібліотекаря з користувачем у режимі on-line розпочала свою роботу на сайті бібліотеки 2006 р. Усі побажання та зауваження користувачів розглядаються та враховуються у подальшій роботі бібліотеки.

Комплексне обслуговування користувачів забезпечується функціонуванням комп'ютерної мережі ЦНБ (92 комп'ютери), до складу якої входять дві локальні мережі: автоматизована бібліотечна мережа “LIBER-MEDIA” та Інтернет-мережа. У 1998 р. абонемент наукової та художньої літератури став першим з пунктів обслуговування, який запровадив автоматизоване обслуговування. Зараз абонемент обслуговує студентів усіх курсів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників, співробітників університету. За допомогою штрихкодів документів та сканування відбувається їх видача, повернення та продовження терміну користування. Повернення документів можливе навіть без допомоги бібліотекаря – через “схрещенку для повернення документів”, яка передбачена у бібліотеці. У певному режимі, під час повернення система сама визначає за штрихкодом документу, на чий формуляр він був виданий, та списує його.

Щоденно абонемент відвідують до 500 користувачів, книговидача складає до 1000 примірників. Автоматизація обслуговування дозволила зняти обмеження на видачу документів. Студенти та аспіранти отримують до 30 примірників, викладачі та науковці – стільки, скільки їм потрібно для роботи.

Бібліотека максимально відкриває свої фонди користувачам. ЦНБ активно поширює відкритий доступ до фондів, що представлені в читальних залах та на абонементних навчальних літературних. Це дозволяє залучити користувачів до самостійної роботи з фондом. Вони мають можливість отримувати найповнішу інформацію про всі документи у читальному залі, самостійно підбирати необхідні для роботи документи.

Відкриття фондів поставило перед бібліотекарями проблему їх збереження. Захист фонду у ЦНБ забезпечується використанням радіочастотних технологій (захисні датчики на документах та радіочастотні ворота на вході до читальних залів). Перевірка стану фондів здійснюється за допомогою накопичувального сканера, який дозволяє провести переоблік у дуже короткі терміни та не вимагає обов'язкового повернення користувачами документів на момент операції. Це важливо для бібліотеки, яка працює у режимі постійного доступу.

Бібліотека обслуговує користувачів повнотекстовими базами даних у режимах on-line та off-line. Накопичено досвід зі створення електронної бібліотеки ЦНБ: майже 600 повнотекстових версій (у форматі PDF та DJVU) видань. Це найбільш необхідні для користувачів методичні розробки, конспекти лекцій та монографії університетських викладачів, надані в електронному вигляді, та документи з читальних залів, які користуються підвищеним попитом, відскановані у бібліотеці за рекомендаціями викладачів для використання у навчальному процесі. У 2006 р. розпочато роботу зі сканування змісту збірників, що надходять до ЦНБ. У електронному каталозі створюється посилання на повний текст книги або зміст збірника.

У 1996 р. вперше серед бібліотек України у ЦНБ відкрився Інтернет-центр вільного доступу для користувачів за сприяння Міжнародної Ради з наукових досліджень та обмінів (IREX). У 2003 р. у рамках програми покращення доступу до Інтернету, що її реалізує Посольство США, у ЦНБ розширено Центр з метою безкоштовного доступу до Інтернету. Усі користувачі бібліотеки отримали можливість такого доступу протягом години щодня. У Центрі проходять заняття-тренінги з користування Інтернетом, використання інформаційних ресурсів з різних галузей знань. Центр Інтернет-технологій бере участь у загальноміських заходах, у телеконференціях та телемостах із зарубіжними колегами. Розроблено спеціалізовані веб-сторінки Центру Інтернет-технологій та Центру "Вікно в Америку", який розпочав свою роботу в ЦНБ 2004 р. уперше в Харкові і відкритий для всього регіону. Мета Центру – безкоштовно надавати повну інформацію про США. ЦНБ відкриває доступ до різних культур та знань. Бібліотека активно співпрацює з Грецьким фондом Анастасіоса Г. Левентіса (Кіпр). У 2007 р. започатковано створення бібліотеки з історії, культури та мистецтва Греції та Кіпру: першу колекцію грецьких книг, які Фонд передав до бібліотеки, представлено у відкритому доступі у залі інформаційного сервісу.

За підтримки Фонду проведено експертизу та реставрацію чотирьох грецьких рукописів із фонду ЦНБ, планується створення у бібліотеці реставраційного центру. Організація лабораторії з оцифрування та реставрації – це заходи зі збереження рукописів, стародруків, рідкісних видань на нових носіях інформації. Створення електронних колекцій і надання доступу до них у мережі Інтернет розкриває нові можливості для удосконалення інформаційного обслуговування та є одним з напрямків діяльності бібліотеки.

Головними результатами та досягненнями роботи ЦНБ є оцінка користувачів, тобто, сприйняття нас іншими. ЦНБ, проводячи соціологічні дослідження, анкетування серед користувачів, отримала таку відповідь на питання "Якою я бачу ЦНБ": без бюрократизму, сучасною, швидкою, надійною, приємною, з фантазією, з розмахом.

Разом із користувачами бібліотека стає більш динамічною. Розвиток інформаційних технологій та застосування їх у діяльності бібліотеки тягнуть за собою цілу низку перетворень, запровадження нових послуг. Ми знаємо, що будь-які зміни несуть у собі нові можливості. Ми готові до змін, ми відкриті і намагаємось бути доступними для всіх користувачів.

**THE USE OF THE LATEST TECHNOLOGIES IN LIBRARY-
INFORMATION PRACTICE: BASED ON THE EXPERIENCE OF THE
CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF V. N. KARAZIN KHARKIV
NATIONAL UNIVERSITY**

Olena BABICHEVA

*The Central Scientific Library
of the V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61077, Ukraine, tel. (057) 707-56-58,
e-mail: Babicheva@library.univer.kharkov.ua*

The functioning of computerized readers' service system, electronic catalogue, electronic library and Internet resources in the Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University are briefly presented in the article.

Key words: Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University, information technologies, users' service, open access.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БИБЛИОТЕЧНО-
ИНФОРМАЦИОННОЙ ПРАКТИКЕ: ПО ОПЫТУ РАБОТЫ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ХАРЬКОВСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ В. Н. КАРАЗИНА**

Елена БАБИЧЕВА

*Центральная научная библиотека
Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61077, Украина, тел. (057) 707-56-58,
эл. почта: Babicheva@library.univer.kharkov.ua*

В статье кратко освещено функционирование автоматизированной системы обслуживания читателей, электронного каталога, электронной библиотеки и Интернет-ресурсов в Центральной научной библиотеке Харьковского национального университета им. В. Каразина.

Ключевые слова: Центральная научная библиотека Харьковского национального университета им. В. Каразина, информационные технологии, автоматизация, обслуживание пользователей, открытый доступ.

Стаття надійшла до редколегії 22. 10. 2008

Прийнята до друку 22. 04. 2009